

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В.Н.КАРАЗІНА

Панченко Валентин Іванович

УДК 94 (477)(092) «654»+82 (092)

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ТА НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

І.П.БЛОКОНСЬКОГО (1855-1931)

Спеціальність 07.00.01 – історія України

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата історичних наук

Харків – 2011

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі українознавства, політології і соціології Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
Половець Володимир Михайлович,
Чернігівський національний педагогічний
університет імені Т. Г. Шевченка,
завідувач кафедри українознавства, політології і соціології

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Тюрменко Ірина Іванівна,
Національний авіаційний університет, (м.Київ)
завідувач кафедри історії та культурології

кандидат історичних наук, доцент
Малиновська Наталія Михайлівна,
Міжнародний Слов'янський університет, (м.Харків)
доцент кафедри філософії і соціально-гуманітарних наук

Захист відбудеться “11” листопада 2011 року о 15 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.051.10 Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна за адресою: 61077, м. Харків, площа Свободи, 4, ауд. V-58.

З дисертацією можна ознайомитись у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна (61077, м. Харків, площа Свободи, 4).

Автореферат розісланий 7 жовтня 2011 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Д.В.Журавльов

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дисертаційного дослідження визначається поглибленням інтересу до процесу зародження та становлення вітчизняної історичної думки, здобутків тих діячів, які стояли біля витоків земської статистики, започаткували основи дослідження історії земства та народної освіти. Однією з недостатньо вивчених постатей, яка прислужилася своїм талантом і працею національно-визвольному руху другої половини XIX – початку XX ст., був Іван Петрович Білоконський (1855-1931) – громадський діяч, науковець, письменник і публіцист. Літературну діяльність він розпочав у 1875 р., друкувався в газетах, часописах, художніх виданнях, був редактором, перебував на засланні, брав активну участь у статистичній роботі Орловського, Курського та Харківського земств, працював секретарем Харківської губернської земської управи, був дійсним членом Харківського товариства поширення в народі грамотності, редактором Народної енциклопедії, опублікував низку монографій з історії та розвитку земства й народної освіти. У другій половині XIX ст. він був активним учасником народницького руху, а на початку XX ст. пов'язував з земським конституційним рухом надії на парламентський розвиток країни. Дослідження та популяризація багатогранного життя І.П. Білоконського, його участь у роботі земських та освітніх установ ряду губерній, може стати основою для вивчення діяльності української інтелігенції у другій половині XIX – на початку XX ст.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідницької роботи кафедри українознавства, політології і соціології Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка, в рамках виконання теми «Регіональні проблеми історії України», затвердженої вченою радою університету (протокол №10 від 26 травня 2009 р.).

Мета та завдання дослідження. Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі аналізу спеціальної літератури та джерел реконструювати життя й діяльність І.П. Білоконського, з'ясувати його роль і місце в суспільно-політичних процесах України у другій половині XIX – початку XX ст., дати характеристику його культурно-просвітницькій діяльності, вивчити публіцистичну та наукову спадщину.

Зазначена мета вимагає вирішення наступних дослідницьких завдань:

- проаналізувати наявний історіографічний матеріал, а також охарактеризувати стан джерельної бази досліджуваної проблеми;
- науково відтворити біографію І.П. Білоконського;
- дослідити його участь у громадсько-політичному житті країни у другій половині XIX – на початку XX ст. загалом та в українському культурно-просвітницькому русі зокрема;

- з'ясувати роль і місце І.П. Білоконського в діяльності Харківського товариства поширення в народі грамотності;

- розглянути наслідки статистичної, журналістської та народно-просвітницької діяльності;
- визначити його внесок у розвиток земського руху.

Об'єктом дисертаційного дослідження є особистість І.П. Білоконського та його життєвий шлях.

Предметом дисертаційного дослідження є участь І.П. Білоконського у наукових, просвітницьких, та суспільно-політичних організаціях, його поглядів на проблеми народної освіти й земської діяльності у контексті відродження національно-культурного та громадського життя народу.

Хронологічні рамки дисертації охоплюють період життя І.П. Білоконського – (1855-1931 рр.).

Територіальні межі дисертації пов'язані з територією Чернігівської, Волинської, Харківської, Орловської, Курської губерній, а також місцями заслання до Східного Сибіру – Красноярська та Мінусінська.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що вперше на підставі аналізу широкого кола документів і матеріалів відтворено життєвий шлях І.П. Білоконського, його внесок в громадсько-політичний та ліберальний рух другої половини XIX – на початку XX ст. До наукового обігу залучені мало відомі документи особового походження, що дає можливість комплексно дослідити його народницьку, земську, наукову, просвітницьку та публіцистичну діяльність. Доповнена бібліографія праць об'єкта дослідження.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що основні положення дисертації, узагальнені факти, спостереження та висновки можуть бути використані під час написання курсових, бакалаврських та магістерських робіт, наукових праць, лекційних курсів з історії України, з історії і теорії суспільно-політичних та просвітницьких рухів і організацій.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертації обговорювалися у доповідях і повідомленнях автора на засіданнях кафедри українознавства, політології і соціології Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка. Загальна концепція дослідження, його окремі аспекти апробовані на наукових конференціях молодих вчених ЧНПУ (2007, 2008, 2009); щорічних підсумкових та міжвузівських науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу ЧНПУ упродовж 2007-2010 рр. За матеріалами дисертаційного дослідження автором офіційно опубліковано 5 статей загальним обсягом 2,4 друкованих аркуші.

Структура дисертації обумовлена проблемно-хронологічним принципом, а також специфікою мети та завданнями дослідження і складається зі вступу, чотирьох розділів, 10 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (482 позиції). Обсяг рукопису становить 227 сторінок (з них 192 сторінки основного тексту).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми, її актуальність, визначено предмет і об'єкт дослідження, його мету і завдання, окреслено хронологічні рамки, територіальні межі, розкрито наукову новизну, практичне значення та апробацію роботи.

У **першому розділі «Стан наукової розробки проблеми, джерельна база, методологія та методи дослідження»** проаналізовано стан його наукової розробки, здійснено огляд використаних джерел, розкривається методологія і методи роботи.

У **підрозділі «Історіографія проблеми»** зазначено, що в історичній літературі, присвяченій особі І.П. Білоконського, виокремлюють такі жанри: біографічні статті й нариси в енциклопедичних і наукових виданнях, загальні праці, у яких про нього є згадки як про активного статистика, земського діяча й літератора, та рецензії на його наукову та літературну творчість.

Задля наукового відтворення особливостей соціально-економічних і культурно-просвітницьких процесів другої половини XIX – початку XX ст. нами були використанні узагальнюючі праці з історії руху народовольців, до яких був причетний І.П. Білоконський, та студій про розвиток окремих його регіональних утворень. Серед авторів таких досліджень – М.Г. Седов, В.А. Твардовський, М.Л. Карпачов, Т.М. Кириченко, М.С. Вахрушев, М.П. Рудько, А.К. Волощенко¹.

У своїх працях історики основну увагу приділяли висвітленню організаційної та пропагандистської діяльності підпільних народовольських груп, очолюваних провідними діячами антиурядового руху. Прагнення досягти демократичних перетворень у соціальній та політичній

¹ Седов М.Г. Героический период революционного народничества (Из истории политической борьбы) / М.Г. Седов – М., 1966. – 418 с.; Твардовский В.А. Социалистическая мысль в России на Рубеже 1870 – 1880 гг. / В.А. Твардовский – М. 1986. – 282 с.; Карпачев М.Л. Очерки истории революционно-демократического движения в России (60-е – 80-е гг. XIX в.) / М.Л. Карпачев – Воронеж, 1989. – 280 с.; Кириченко Т.М. Из истории русской революционной периодической печати 80-х годов XIX в. / Т.М. Кириченко – Ч.2. – М., 1982.; Вахрушев М.С. Очерки истории русской революционно-демократической печати (1873 – 1886) / М.С. Вахрушев – Саратов, 1989. – 358 с.; Рудько М.П. Революційні народники на Україні (70-ті роки XIX ст.) / М.П. Рудько – К., 1973. – 207 с.

сферах суспільства вимагало підготовки прогресивно налаштованих представників освічених кіл інтелігенції та молоді. Пропоновані діячами XIX ст. моделі демократизації суспільних відносин та шляхи їх реалізації в Україні викликали великий інтерес серед студентства.

Земська, наукова та літературна діяльність І.П. Білоконського висвітлювалась у монографічних дослідженнях Н.М. Пірумової, К.Ф. Шацилло, В.І. Акімова, В.С. Голубева та ін.²

Про І.П. Білоконський як земського статистика писали Б.Б. Веселовський, А.А. Кізеветтер, Я.М. Бєлий, М.Н. Лядов³. Про важливе значення наукової діяльності І.П. Білоконського як

² Пірумова Н.М. Земская интеллигенция в 70-80-х гг. XIX в. // Исторические записки / Н.М. Пірумова – 1981. – Т.106. – С.74-92; Пірумова Н.М. Земская интеллигенция и ее роль в общественной борьбе до начала XX в. / Н.М. Пірумова – М.,1986. – 270 с.; Пірумова Н.М. Земское либеральное движение. Социальные корни и эволюция до начала XX в. / Пірумова Н.М. – М., 1977. – 263 с.; Шацилло К.Ф. Новое о “Союзе освобождения” / К.Ф. Шацилло // История СССР – 1975. – №4. С.204-219; Шацилло К.Ф. О предистории “Союза освобождения” / К.Ф. Шацилло // Археогр. ежегодник за 1977 г. – М., 1981. – С.121-133; Шацилло К.Ф. О составе русского либерализма накануне революции 1905-1907 гг. / К.Ф. Шацилло // История СССР – 1980. – №1. – С.103-119; Шацилло К.Ф. Обзор документальных материалов кружка “Беседа” и “Союза освобождения” в фонде Д.И. Шаховского / К.Ф. Шацилло // Археографический ежегодник за 1974 г. – М., 1975. – С.18-27; Шацилло К.Ф. Русский либерализм накануне революции 1905 – 1907 гг. Организация. Программы. Тактика / К.Ф. Шацилло – М., 1985. – 337 с.; Акимов В. Деятельность Курского земства по народному образованию / В. Акимов – М., 1910. – 112 с.; Акимов В. Деятельность Курского земства по народному образованию // Журнал Министерства народного просвещения / В. Акимов – 1910. – №11. – С.28-42; Голубев В.С. Роль земства в общественном движении / В.С. Голубев – Ростов-на-Дону, 1905. – 180 с.

³ Веселовский Б. История земства за сорок лет / Б. Веселовский – СПб., 1909. – Т.1. – 729 с.; Веселовский Б. История земства за сорок лет / Б. Веселовский – СПб., 1909. – Т.2. – 696 с.; Веселовский Б.Б. Исторический очерк деятельности земских учреждений Тверской губернии / Сост. Б.Б. Веселовским. – Тверь, 1914. – 279 с.; Веселовский Б.Б. История земства за сорок лет / Б.Б. Веселовский – СПб., 1910. – Т.3. – 307 с.; Веселовский Б.Б. История земства за сорок лет / Б.Б. Веселовский – СПб., 1911. – Т.4. – 835 с.; Кизеветтер А.А. На рубеже столетий / А.А. Кизеветтер – Прага, 1929. – 210 с.; Бєлий Я.М. Из недавней старины: Воспоминания земского врача 70-х годов / Я.М. Бєлий – Новгород, 1917. – 194 с.; Лядов М.Н. На заре рабочего движения в Москве. Воспоминания / М.Н. Лядов – М., 1932. – 346 с.

дослідника історії культурно-просвітницького руху та місцевого самоврядування пише С.А. Шукліна, відзначаючи, «що вона дає можливість вивчити багатий досвід і традиції минулого та використати їх в організації місцевого самоврядування в сучасних умовах»⁴. Основні засади централізованого управління народною школою, багате історичне минуле української освіти, висвітлені в Народній енциклопедії наукових і прикладних знань – 10-му томі «Народное образование в России», підготовленому до друку під керівництвом І.П. Білоконського, вони дозволяють ознайомитися зі складним і багатогранним процесом педагогічного та культурного надбання народу, зазначає у своєму дослідженні М. Мінц⁵.

«Популярною громадською організацією в губерніях наприкінці ХІХ ст. стали комітети народних читань, про які І.П. Білоконський у монографії «В годы бесправия» писав, що вони існували лише завдяки ліберальній інтелігенції», – наголошують у своєму дослідженні А.Б. Гуларян та О.В. Третьяков⁶. «Повернувшись із заслання, наголошує – К.Ф. Шацилло, – І.П. Білоконський став активним публіцистом, одним із діячів та істориків «Союза освобождения» і земського лібералізму. У радянські часи І.П. Білоконський займався літературною творчістю і набув популярності як письменник»⁷.

Літературний критик Г. Леман-Абрикосов як засвідчують джерела у своїй статті «Вероятный источник «Вишневого сада» А.П.Чехова» зазначає, що нарис І.П. Білоконського «На развалинах» був покладений А.П. Чеховим в основу його знаменитої п'єси «Вишнёвый сад»⁸. Роздуми над удосконаленням суспільства, глибоке проникнення у внутрішній світ героїв своїх публіцистичних нарисів, їх виховна спрямованість прищеплює читачеві почуття співпереживання, осуду бездумності і байдужості. Підготовлені та опубліковані під впливом знайомства автора з народниками А. Желябовим, С. Виноградським, П. Семенютою, родинами П. Вейнберга і

⁴ Шукліна С.А. Меры общественнойности Таврической губернии по улучшению положения учителей начальных школ во второй половине ХІХ – начале ХХ вв. / С.А. Шукліна // Культура народов Причерноморья, 2002. – №39. – С.229-243.

⁵ Мінц М. Управління народними школами Херсонської губернії у ХІХ ст. / М. Мінц // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2008. – Вип. 14. – С.331-340.

⁶ Гуларян А.Б. Развитие прессы и институализация общественного мнения в России на рубеже ХІХ – ХХ веков / А.Б. Гуларян, О.В. Третьяков. – Орел, 2007. С.73-87.

⁷ Шацилло К.Ф. Новое о “Союзе освобождения” / К.Ф. Шацилло // История СССР, 1975. – №4. С.204-219.

⁸ Леман-Абрикосов Г. Вероятный источник “Вишневого сада” А.П. Чехова / Г. Леман-Абрикосов // Русская литература, 1966. – №1. – С.186-198.

С. Рубінштейна, «вони були присвячені нагальним проблемам і явищам суспільно-політичного і культурного життя»⁹.

Соратники по земському руху, освітянській діяльності та літератори наголошували, що і під час ув'язнення, і в наступні роки своєї літературної і публіцистичної діяльності І.П. Білоконський продовжував друкуватися в різних газетах і журналах, намагаючись у своїх статтях, оповіданнях, нарисах, публіцистичних творах привернути увагу громадськості до актуальних проблем суспільства, змусити читача дивитися на соціально-політичні явища і факти очима самого автора. «Аналіз літературної та публіцистичної діяльності І.П.Білоконського показує, що найбільшою вартістю історичного розвитку він вважав духовно-моральне, соціально-економічне та культурно-політичне піднесення суспільства», – зазначав у своїх спогадах В.Г. Короленко¹⁰. Публікації в «Отечественных записках», які на той час редагував М.Є. Салтиков-Щедрин, талановитий письменник і чуйний наставник молодих літературних талантів, до яких належав І.П. Білоконський, закликав їх спрямувати свою творчість, «проти самодержавно-кріпосного ладу, до боротьби за повалення самодержавства шляхом селянської революції»¹¹. Цю думку поділяв і соратник по народницькому руху В.Г. Короленко.

Діяльність І.П. Білоконського як громадсько-політичного, культурно-освітнього діяча, дослідника з історії діяльності земств, знайшла певне відображення у дисертаційних дослідженнях з історичних наук. Серед них – Миколаєнко І.М. Історіографія діяльності земських установ України (1864-2001 рр.); Коломієць Т.В. Харківське товариство поширення в народі грамотності (1869-1920 рр.); Гуларян А.Б. Общественно-политическая жизнь в конце XIX – начале XX века; Исаков В.В. Местное самоуправление в России: Опыт становления и проблемы функционирования (теоретико-прикладной анализ); Канищев В.Ю. Роль журнала «Освобождение» в формировании конституционно-демократической партии; Чернышев А.И. Деятельность земских учреждений Курской губернии по развитию народного образования во второй половине XIX – начале XX веков; Романов А.П. Начальное образование русского крестьянства в последней четверти XIX – начале XX веков: официальная политика и общественные модели. Проте всебічного вивчення діяльності І.П. Білоконського у них не знайдено.

⁹ Короленко В.Г. Воспоминания о писателях / В.Г. Короленко. – М., 1934. – С. 27.

¹⁰ Там само. – С.27.

¹¹ Короленко В.Г. Воспоминания о писателях / В.Г. Короленко. – М., 1934. – С. 27.

Про І.П. Білоконського як громадського діяча, науковця, письменника і публіциста подані біографічні дані в низці енциклопедичних видань¹².

Задля розуміння епохи і відтворення соціально-політичних та культурно-просвітницьких процесів другої половини ХІХ ст. було використано узагальнюючі праці – Д. Дорошенка, І. Крип'якевича, Н. Полонської-Василенко та інших¹³.

Таким чином, аналіз історіографічного спадку визначеної нами проблеми дослідження дозволяє виділити такі головні тематичні напрямки у вивченні суспільно-політичної та наукової діяльності І.П. Білоконського: земсько-наукова та літературна творчість. У монографічній літературі про І.П. Білоконського як науковця наголошується, що його публікації про систему управління процесами суспільно-політичного життя, розвиток земського самоврядування стали важливими чинниками удосконалення сфери людської діяльності, сприяли виробленню й систематизації об'єктивних знань про процеси і явища повсякденності. Історіографічний аналіз переконує в необхідності подальшого об'єктивного й комплексного вивчення проблеми, чому й присвячене дане дисертаційне дослідження.

У підрозділі 1.2 мова йде про *джерельну базу* дисертаційного дослідження. Вона багата й різноманітна, складається з опублікованих та нововиявлених в архівах України та Росії документів і матеріалів, які опрацьовані у 28 фондах 7 архівних установ. Основу джерельної бази становлять праці І.П. Білоконського: оповідання, нариси, наукові й публіцистичні статті, спогади, рецензії, замітки – усього понад 115 позицій. Неопубліковані його твори виявлені нами у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. Вернадського НАН України (далі – ІР НБУВ), чимало з них розпорошені по інших фондах України та Росії, науково-дослідному відділі

¹² Белоконский И.П. / Издательство: Брокгауз Ф.А., Ефрон И.А. // Энциклопедический словарь. – СПб., 1905. – Т.1. – С.347; Белоконский И.П. // Большая Советская энциклопедия. – М., 1926. – Т.9. – С. 347; Белоконский И.П. //Курская энциклопедия. – Курск, 2004-2010. – С.54; Белоконский И.П. История России XX века / И.П. Белоконский // Библиографический словарь. – Саратов, 2005. – Т.1. – С.125; Белоконский И.П. Политические партии России в к. ХІХ пер. треть XX века // Энцикопедия. – М., РОССПЭН, 1996. – С.58-59; Белоконский И.П. Русские писатели 1800-1917 // Биографический словарь. – М., 1989. – С.223.

¹³ Дорошенко Д.І. Нарис історії України / Д.І. Дорошенко. – Львів, 1991. – 573 с.; Крип'якевич І.П. Історія України / [Відп. ред. Ф.П. Шевченко, Б.З. Якимович]. / І.П. Крип'якевич. – Львів, 1990. – 520 с.; Полонська-Василенко М. Історія України: У 2 т. – Т. 2. – 3-тє видання. – К.: Либідь, 1995. – 608 с.; та ін.

рукописів Російської державної бібліотеки та Російському державному архіві літератури і мистецтва – особовому фонді І.П. Білоконського.

Для відтворення біографії І.П. Білоконського неабияку роль відіграли актові матеріали і діловодна документація. Як джерела офіційного походження вони дозволяють з'ясувати життєвий шлях І.П. Білоконського. Його народження зафіксоване у метричних книгах Чернігівської Воскресенської церкви (Ф.97), які зберігаються у фондах Центрального державного історичного архіву України у м. Києві (далі – ЦДІАУК). Свідчення про навчання в Новозибківському повітовому училищі збереглися в ЦДІАУК (Ф.1237). Чернігівський період навчання в гімназії міститься у документах Державного архіву Чернігівської області (Ф.970).

Звинувачення І.П. Білоконського у причетності до заарештованих у справі «про державних зрадників» та заслання до Красноярська, а потім і до Мінусінська, де він перебував до 1886 р., разом з іншими джерелами-донесеннями, протоколами обшуків, вилучення «речових доказів» – знайшли своє відображення у документах Чернігівського (ЦДІАУК – Ф.1439) та Київського (ЦДІАУК – Ф.275) жандармських управлінь. Важливим джерелом для вивчення життєвого шляху І.П. Білоконського стали документи особистого походження. Ретельний і критичний аналіз визначених матеріалів, які мають суб'єктивний характер, у співставленні з іншими документами, дає можливість з'ясувати ті аспекти, що відсутні в інших джерелах.

Серед неопублікованих досі матеріалів заслуговують на увагу рукописи «Дань времени. Воспоминания». – Т.3. – 1930. (РГАЛИ – Ф.86. – Оп.1. – Спр.10); «Взамен крепостного права» – 1920, та інші.

Не менш цінним джерелом дослідження є епістолярна спадщина. І.П. Білоконський залишив велику кількість листів. Епістолярій дозволив нам висвітлити широку діяльність як самого І.П. Білоконського, так і коло його ідейних друзів. Оригінали ста одноголиста, які І.П. Білоконський передав до Київського літературного музею, знаходяться в ІР НБУВ (Ф.1). Проаналізоване ділове та приватне листування з представниками наукових, громадських кіл та діячами культури другої половини ХІХ – початку ХХ ст.: В.Я. Богучарським (Яковлевим) (РГАЛИ – Ф. – 86. – Оп.1. – Спр. 18-19); (ІР НБУВ – Ф.1 – Спр. 28045); О.М. Биковим (РГАЛИ – Ф. – 86. – Оп.1. – Спр. 22); Є.А.Ганейзером (РГАЛИ – Ф. – 86. – Оп.1. – Спр. 25); С.Т. Герцо-Виноградським (РГАЛИ – Ф. – 86. – Оп.1. – Спр. 26); В.Я. Данилевським (РГАЛИ – Ф. – 86. – Оп.1. – Спр. 28); Є.О. Звягінцевим (РГАЛИ – Ф. – 86. – Оп.1. – Спр. 34); М.М. Міклашевським (РГАЛИ – Ф. – 86. – Оп.1. – Спр. 48); Є.П. Карповим (РГАЛИ – Ф. – 770. – Оп.1. – Спр. 42); В.М. Фігнер (РГАЛИ – Ф. – 1185. – Оп.1. – Спр. 171); В.Є. Якушиним (ІР НБУВ – Ф.1 – Спр. 28082); О.І. Соболевським (ІР НБУВ – Ф.1 – Спр. 28132); О.Ф. Фортунатовим (ІР НБУВ – Ф.1 –

Спр. 28135); В.Є. Якушкиним (ІР НБУВ – Ф.1 – Спр. 2842) та ін., – що дало змогу проникнути у внутрішній світ І.П. Білоконського, побачити малопомітні риси його характеру, з'ясувати деякі раніше невідомі сторінки життєвого шляху, простежити еволюцію його поглядів, дослідити творчу лабораторію письменника і політичні плани громадського діяча.

Важливими для вивчення життєвого шляху, громадсько-політичної, наукової та культурно-просвітницької діяльності І.П. Білоконського є його автобіографічні статті та спогади, згодом суттєво доповнені й систематизовані. Із тритомника його спогадів два томи були надруковані ще за життя І.П. Білоконського. Перший том мав назву «Дань времени», а другий – «В годы бесправия». Щодо третього тома спогадів – «Дань времени. Воспоминания», то він надрукований не був. Із листа П. Рюміної-Білоконської до директора державного літературного музею В.Д. Бонч-Бруєвича відомо, що у квітні 1930 р. рукопис був переданий автором до видавництва «Каторги и ссылки», але у зв'язку зі смертю І.П. Білоконського не був надрукований. У 1936 р. разом з іншими документами вона передала рукопис тому до Державного літературного музею. З 1941 р. увесь особовий фонд І.П. Білоконський разом з рукописом третього тому був переданий до Центрального державного архіву літератури і мистецтва Росії, де він зберігається і до цього часу.

У світлі зазначеного привертає увагу автобібліографія І.П. Білоконського, написана у квітні 1927 р. На прохання Д.С. Усова, який збирав матеріал для словника «Писатели современной эпохи». У ній серед основного масиву інформації, характерної для даного жанру, немало важливих деталей життєвого шляху І.П. Білоконського, невідомих з інших джерел дослідження. Ця автобібліографія зберігається у науково-дослідному відділі рукописів Російської державної бібліотеки.

Важливі і цінні матеріали документального характеру містять періодичні видання, що виходили у той час в Україні та Росії. У періодичній пресі І.П. Білоконський виступав упродовж 55 років, розпочавши з публікації статті «Борьба за существование у сфере народного образования» в часописі «Киевский телеграф» у 1875 році. З того часу він був автором, кореспондентом, членом редакційних колегій та редактором багатьох газет та журналів. З 1876 по 1879 рік І.П. Білоконський працював в одній із найстаріших газет «Одесском вестнике». За короткий період публіцистичної діяльності в газеті з'явилися ґрунтовні публікації автора – «К вопросу о крестьянских переселениях», «О положении рабочих на сахарных заводах в Юго-Западном крае», «Рассказ из народной жизни», «Мысли по поводу смерти Кушневского» та ін.

Цінними є статті, огляди, кореспонденції, рецензії, замітки, опубліковані в таких газетах і журналах: «Сибирская газета» (Томск), «Отечественные записки» (Санкт-Петербург), «Заря» (Київ), «Сибирь» (Іркутськ), «Восточное обозрение» (Санкт-Петербург), «Русских Ведомостях»

(Москва), «Русском Богатстве» (Санкт-Петербург), «Вестник Европы» (Санкт-Петербург), «Русская Школа» (Санкт-Петербург), «Вестник воспитания» (Москва), «Образование» (Москва), «Былое» (Санкт-Петербург), «Голос Минувшего» (Москва), та ін. В особовому фонді І.П. Білоконського та у фондах вищезазначених редакцій газет і журналів зберігається листування з ними автора.

Не менш важливе значення для з'ясування особистості І.П. Білоконського мають його праці «О мелкой земской единице», «Самоуправление и земство», «Голод, вырождение, вымирания и невежество русского народа как следствие полицейского строя», «От деревни до парламента. Роль земства в Будущем строе России», «Земство и конституция», «Земское движение». У своїй науковій діяльності І.П. Білоконський визначався як фахівець з народної освіти, історії земського ліберального руху, місцевого самоврядування та конституційного парламентаризму.

Вивчення і порівняння джерельних матеріалів дали можливість об'єктивно визначити роль і місце І.П. Білоконського у суспільно-політичному житті країни, охарактеризувати не лише його участь у національно-визвольному русі другої половини XIX ст., але й оцінити як науковця, публіциста, літератора, земського діяча, представника народницького руху, показати його внесок у розвиток земської статистики, народної освіти. Аналіз джерельної бази свідчить, що вона репрезентативна і дозволяє достовірно й всебічно розв'язати завдання дисертаційного дослідження, адже біографія І.П. Білоконського ще не вивчалася на широкому документальному матеріалі, як не досліджувалася попередниками і його наукова, громадсько-політична і культурно-просвітницька діяльність.

У *підрозділі 1.3* проаналізовано *методологію та методи* дослідження. В основу дисертаційної роботи покладені фундаментальні принципи наукового пізнання – об'єктивність та історизм. У роботі описано використання цих принципів під час дослідження громадсько-політичної та наукової діяльності І.П. Білоконського. Важливе значення в процесі роботи над темою мало дотримання діалектичного принципу, який вимагає розглядати явища у взаємозв'язку, взаємообумовленості. Автор використав універсальні загально-наукові методи – аналітичний, синтетичний, логічний та спеціальні історичні методи – типологічний, синхронний, проблемно-хронологічний, діахронний, порівняльно-історичний, структурно-системний, історичного моделювання, а також методи суміжних наук – статистичний та метод соціальної психології.

У **другому розділі «Життєвий шлях І.П. Білоконського»** відтворено біографію І.П. Білоконського, прослідковано джерела його світогляду, чинники формування ідеологічних переконань, етапи життєвого шляху.

Зокрема, у *підрозділі 2.1* мова йде про *біографію І.П. Білоконського*, який народився 25 травня 1855 року в Чернігові. Аналіз джерел і монографічної літератури показує, що основні віхи його життя й діяльності можна поділити на чотири періоди. Перший – дитинство, юність, навчання, початок трудової діяльності, який охоплює навчання у Чернігівській гімназії, Київському та Новоросійському університетах, а також перші роки роботи сільським учителем. Для цього періоду характерні початок формування особистості як потенційного учасника народницького руху та публіциста. Другий період – становлення взаємовідносин особистості й суспільства, пов'язаний з перебуванням на засланні у Східному Сибіру, одруженням та публіцистичною діяльністю. Третій період розпочався у 1886 р., після повернення із заслання та перебування під постійним наглядом поліції. Характерною особливістю цього періоду стало формування І.П. Білоконського, як земського діяча, його діяльність в статистичних бюро Орла і Курська. Після вивчення земської статистики, він зосередився на дослідженнях у сфері народної освіти.

З переїздом до Харкова у 1899 р. розпочався четвертий період у житті І.П. Білоконського. Упродовж 32-річної діяльності «харківського періоду» він продовжував роботу у земстві та в Харківському товаристві поширення в народі грамотності, читав публічні лекції, виступав з доповідями перед інтелігенцією та успішно працював над монографіями з історії і розвитку земства та народної освіти, при цьому не припиняючи до останніх днів свого життя об'ємне листування з друзями та знайомими. Як особистість І.П. Білоконський виховувався, формувався і удосконалювався в процесі складної політичної боротьби, активного спілкування з прогресивними колами національної інтелігенції, засвоєння багатого соціального досвіду та всієї системи суспільно-політичних, економічних і культурних відносин.

У *підрозділі 2.2 «Формування світогляду І.П. Білоконського»* досліджено шляхи формування його світогляду під впливом революційного народництва 70 – 80-х років, яке, насамперед, виступало за широкі демократичні перетворення, що мали наблизити встановлення такого суспільного ладу, у якому буде запроваджене загальне виборче право без станових і майнових обмежень, постійне народне представництво, введені політичні свободи, основою державного устрою стане союзний договір общин і широке місцеве самоврядування, а земля, фабрики та заводи будуть передані у народну власність. Окремої уваги заслуговувало, на думку І.П. Білоконського, національне питання. Радикально-демократична течія в суспільно-політичному русі України виступала за справедливе розв'язання національної проблеми, і в першу чергу кожній нації, народності передбачалося надати національну незалежність і право самостійного визначення форми стосунків та зв'язків між собою. Загалом така програма, на думку І.П. Білоконського,

відповідала корінним соціальним, політичним і національним інтересам трудових верств українського народу.

Аналіз джерел та історичної літератури свідчить, що революційно-народницький рух 70-80-х років зазнав поразки через вкрай несприятливі політичні умови, репресивні акції каральних органів царизму, слабкість масового руху народних мас та низький рівень освіти й політичної свідомості трудових верств народу. Негативну роль у цьому відіграли нереальність і хибність революційних програмних настанов. Самодержавству вдалося тільки розгромити головні народницькі організації й місцеві підпільні осередки, а не подолати радикально-демократичну ідеологію. Остання об'єктивно мала глибокі суспільні коріння, а виконання нею своєї місії могло статися тільки після усунення причин, які надавали їй такої актуальності й гостроти, після розв'язання проблем перебудови суспільства на демократичних засадах.

Таким чином, світогляд визначного українського публіциста, прозаїка і статистика І.П. Білоконського як вітчизняного, освітнього й громадського діяча, людини, котра на посаді народного вчителя, заробляючи собі на життя, мріяла про такий суспільний устрій, під час якого будуть запроваджені демократичні свободи, повалене самодержавство й скликані установчі збори, формувався в умовах розвитку національно-визвольного руху другої половини ХІХ ст.

У третьому розділі «Громадсько-політична діяльність І.П. Білоконського» розглянуто комплекс питань, пов'язаних з основними напрямками його громадського життя, та поглядами на облаштування суспільно-політичних відносин у суспільстві.

Зокрема, у *підрозділі 3.1 «І.П. Білоконський – прихильник народницької тактики і політики»* мова йде про перший етап суспільно-політичної діяльності І.П. Білоконського, який розпочався під час навчання в Чернігівській гімназії і тривав упродовж 15 років. Протягом цього етапу І.П. Білоконський став близько знайомим з прихильниками українського національно-визвольного руху. До кола його спілкування належали Д.А. Лузогуб, Л.П. Симиренко, В.К. та І.К. Дебогорій-Мокрієвичі, А.І. Желябов. Але досить жвава його «народницька» діяльність, незважаючи на свій культурно-просвітницький характер, на жаль, призвели до арешту. 18 серпня 1879 р. несподівано з'явилися жандарми, зробили ретельний обшук, вилучили власні речі, та нелегальну літературу й відправили у Чернігівську в'язницю. Це був плідний період у його житті, коли він накопичував духовні інтелектуальні сили і практичний досвід у боротьбі революціонерів – народників проти царської політики.

У *підрозділі 3.2 «Суспільно-політична діяльність І.П. Білоконського під час заслання»* висвітлюється боротьба І.П. Білоконського за удосконалення суспільних відносин у такий спосіб і такими формами і змістом, як дозволяли умови політичного поселення і його оточення. Перш за

все, то були ідейно-теоретичні напрацювання попереднього періоду, пов'язаного з навчанням у гімназії, університетах Києва та Одеси, участь у «жовтому інтернаціоналі» та інших гуртках, де бунтарські настрої та наївний максималізм молоді шукали відповіді на злободенні питання громадського життя. Ходіння в народ закінчилося адміністративним засланням без суду й слідства в Сибір, але це не привело до втрати віри у вирішальну роль і значення інтелігенції у боротьбі з царським самодержавством.

У підрозділі 3.3 «внесок І.П. Білоконського у запровадження політичних свобод та конституційного ладу» досліджено його діяльність в останню чверть XIX ст., яка стала в житті І.П. Білоконського не тільки періодом удосконалення його як публіциста й літератора, але й у першу чергу часом формування, як земського діяча. Утиснутий у земську статистику силою матеріальних нестатків і потребою заробітку на повсякденне життя, він глибоко проникся ідеєю запровадження місцевого самоврядування як необхідного чинника розвитку політичних свобод і конституційного ладу. Спілкування з провідними земцями усе більше переконувало І.П. Білоконського в тому, що економічний стан країни, її громадську деморалізацію здатний припинити лише вирішальний крок у бік безпосередньої участі земства у справі управління державою, утворення вільних представницьких установ, які б обмежували царське самодержавство.

У четвертому розділі «Наукова спадщина» досліджуються умови, характер та особливості громадсько-освітнього культурного руху, що в другій половині XIX ст. – початку XX ст. охопив усю Україну.

Зокрема, у *підрозділі 4.1. «Погляди І.П. Білоконського на систему управління народною освітою»* детально досліджено твори І.П. Білоконського, у яких він робить наступні висновки. По-перше, початкова школа давала учням лише вміння, за допомогою яких вони могли ввійти в коло сучасної освіченості: вміння – читати, писати, лічити. Цими вміннями початкова школа відчиняла двері до освіти, але не давала самої освіти. По-друге, середня освіта, до якої належали класичні та реальні гімназії, готувала вчителів для початкової школи, абітурієнтів для університетів та фахівців народного господарства. По-третє, вища освіта була представлена університетами та інститутами, де готували спеціалістів високої кваліфікації та майбутніх науковців. Заважали справі надання кваліфікованих знань народним масам постійні втручання урядових структур у навчальний та виховний процес, відсутність належної турботи про матеріальне становище викладачів та студентів, часті зміни статутів, якими обмежувалися ініціатива та автономні засади навчального закладу.

У підрозділі 4.2 «Розвиток земського самоврядування у творах І.П. Білоконського»

висвітлюється ідеї І.П. Білоконського, як визначного громадсько-політичного діяча, який формувався упродовж півстолітнього становлення земського конституційного руху, і мріяв про парламентський розвиток країни, шляхом прийняття конституції та перетворення царської Росії в конституційну монархію. Він пропонував поряд із земельною і земською реформами запровадити в суспільстві свободу совісті, слова, друку і незалежний суд. Але, наголошував, що буде помилкою обмежитися лише зазначеними заходами, якщо навіть мати на увазі земське самоврядування. Дуже важливим і необхідним має бути участь виборчого народного представництва в законодавчій діяльності. Без такої участі не могла бути забезпечена взаємна довіра і єдність державної влади з суспільством, бо тільки вона здатна послідовно сприяти здійсненню законодавчої справи, забезпечити її повну ефективність і цілеспрямованість, відповідність дійсним інтересам країни. Для того, щоб законодавча робота не залишалася більше в руках консервативної бюрократії, необхідно суспільству, в особі своїх виборних представників брати активну участь у зміцненні державного порядку й народного добробуту на міцній законодавчій основі, яка має бути не тільки обов'язково-визначальною, але й відповідати сучасним поняттям про право, правду і справедливість. Таким було розуміння І.П. Білоконським проблеми удосконалення розвитку не тільки земського, але й суспільного самоврядування.

ВИСНОВКИ

Проблема, яка розглянута у дисертаційній роботі не була предметом самостійного наукового дослідження. Разом з тим розглянуто достатню кількість документів і матеріалів, які дозволяють всебічно охарактеризувати основні віхи життєвого шляху І.П. Білоконського, показати формування його поглядів на навколишній світ, місце в громадсько-політичному та культурно-освітньому житті країни в другій половині XIX ст. – початку XX ст.

Під впливом сім'ї, викладачів Новозибківського повітового училища, Чернігівської гімназії та Київського і Новоросійського університетів сформувалися високі моральні якості І.П. Білоконського. У формуванні його світогляду велику роль відіграло суспільно-народницьке, революційно налаштоване середовище Чернігова, Києва, Одеси з одного боку, та з другого реформаційні перетворення в Російській імперії, розпочаті Олександром II. Реалії тогочасного політичного життя сприяли формуванню у І.П. Білоконського прогресивно-демократичних переконань. Його політичні погляди розвивалися разом з еволюцією українського громадсько-політичного руху.

Життєвий шлях І.П. Білоконського був нелегким і багато в чому типовим для українського діяча. Як особистість І.П. Білоконський виховувався, формувалася і удосконалювався у процесі складної політичної боротьби, активного спілкування з прогресивними колами національної інтелігенції, засвоєння багатого соціального досвіду та всієї системи суспільно-політичних, економічних і культурних відносин. Вивчення основних періодів життя І.П. Білоконського на основі широкого кола історичних джерел дало можливість зі значною мірою достовірності реконструювати його біографію.

Особливо активним виявив себе І.П. Білоконський у громадсько-політичному житті на початку 70-х років XIX ст. під час навчання у Чернігівській гімназії, Київському та Новоросійському університетах. У цей період відбувається формування світогляду І.П. Білоконського як активіста народницького руху під впливом діяльності революційних народників, котрі розповсюджували серед населення літературу революційно-демократичного змісту. Він брав участь у створенні нових нелегальних гуртків і груп робітників, студентів, учнівської молоді. Перший період суспільно-політичної діяльності І.П. Білоконського закінчився арештом в Новозибкові. Це був час, коли він дбав про накопичення духовних, інтелектуальних сил і практичного досвіду для майбутньої боротьби у складі народовольців проти урядової політики. Під час перебування на засланні І.П. Білоконський намагався боротися за удосконалення суспільних відносин. Ходіння в народ закінчилося адміністративним засланням без суду і слідства до Східного Сибіру, але це не привело до втрати віри у провідну роль і значення інтелігенції в боротьбі з самодержавством.

Остання чверть XIX – початок XX ст. стали в житті І.П. Білоконського не лише періодом становлення його як публіциста й літератора, але й процесом формування як сумлінного земського діяча. Спілкування з відомими земцями все більше переконувало І.П. Білоконського в тому, що економічний занепад здатна припинити безпосередня участь земства у справі управління державою, утворення таких конституційних установ, які б обмежували свавілля самодержавства.

Прибувши на службу до земської губернської управи м. Харкова, І.П. Білоконський продовжив культурно-просвітницьку діяльність, вступив до провідної на той час громадської організації – Харківського товариства поширення в народі грамотності. Він зробив помітний внесок у розвиток товариства, запропонував відкрити довідково-педагогічний комітет і очолював його до останніх днів існування товариства. Метою створення такого комітету для надання відповідей була широка просвітницька діяльність та підготовка відповідей на запити, що стосувалися безпосередньо народної освіти. При довідково-педагогічному комітеті були відкриті

бібліотека і пересувний педагогічний музей. У згаданому товаристві він був постійним членом правління, мав безпосереднє відношення до видавничої справи.

Починаючи зі студентських років і упродовж усього життя, І.П. Білоконський, займався публіцистичною діяльністю. З-під його пера вийшли сотні наукових статей. Навіть під час заслання йому вдалося співпрацювати не тільки з місцевими, але й зі столичними виданнями. Заслуговує на увагу його прихильність до статистичної діяльності, якою він почав займатися після заслання. У статистичній роботі він відзначався науково-історичним підходом до явищ соціально-економічного життя, розробляв нові методи статистичних досліджень. За час роботи в земстві І.П. Білоконський сприяв підвищенню рівня статистичних бюро, у яких працював та які очолював. Результатом його діяльності стало накопичення значного фактичного матеріалу, що характеризував соціально-економічні відносини в країні. Узагальнені статистичні дані систематично публікувалися на сторінках місцевих видань. Помітний внесок І.П. Білоконського у розвиток земського просвітницького руху, у дослідження історії народної освіти, у боротьбу за соціальні гарантії вчителів. Він надавав значну допомогу в розбудові земських шкіл, був співзасновником і співробітником народних читалень та громадських бібліотек.

І.П. Білоконський зробив помітний внесок у розвиток земського руху та історію його вивчення. У своїх наукових розвідках він неодноразово повертався до теми «третього елемента» – працівників земства на громадських засадах, підкреслюючи важливу роль союзу між ним та «другим елементом» – штатними земцями. З кількісним і якісним ростом земської інтелігенції з'являються праці автора, де показана її важлива в організації роль ліберального земського руху.

Як прихильник конституційної монархії, І.П. Білоконський наголошував на розвитку місцевого самоврядування. Він доводив, що важливим і необхідним має бути участь виборного народного представництва у законодавчій діяльності, наполягаючи на необхідності усім суспільством в особі своїх виборних представників на міцній законодавчій основі, брати активну участь у зміцненні державного порядку й народного доброту. Таким було розуміння І.П. Білоконським проблеми удосконалення розвитку не тільки земського, але й суспільного самоврядування.

Підбиваючи головний підсумок життя і діяльності І.П. Білоконського, зазначимо, що своєю громадсько-політичною, культурно-просвітницькою працею, науковими досягненнями він сприяв об'єктивному процесу духовного відродження українського народу. Його багатогранний талант, наукові інтереси дали можливість зробити значний внесок у розвиток земської статистики, народної освіти, педагогіки, просвітництва та історії земського руху.

Основний зміст та висновки дисертації викладені у публікаціях:

1. Панченко В.І. Формування світогляду І.П. Білоконського (1855-1931) / В.І. Панченко // Сіверянський літопис. – 2007. – №3. – С. 24-29.
2. Панченко В.І. Іван Петрович Білоконський і земство / В.І. Панченко // Матеріали науково-методичного семінару. Вища школа: проблеми, пошуки, тенденції. – Чернігів. 2007. – Вип.ІХ. – С. 85-93.
3. Панченко В.І. Наукова спадщина І.П. Білоконського / В.І. Панченко // Сіверянський літопис. – 2008. – №2. – С.68-80.
4. Панченко В.І. І.П. Білоконський: суспільно-політична діяльність (1864-1879) / В.І. Панченко // Сіверянський літопис. – 2008. – №3. – С. 142-152.
5. Панченко В.І. Іван Петрович Білоконський: біографія (1855-1931 рр.) / В.І. Панченко // Сіверянський літопис. – 2011. – №2. – С. 70-80.

Анотація

Панченко В.І. Громадсько-політична та наукова діяльність І.П. Білоконського (1855-1931). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків, 2011.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню життя й діяльності І.П. Білоконського. У роботі відтворено біографію та визначено комплекс чинників, які вплинули на формування його світогляду та становлення наукової діяльності, досліджено суспільно-політичну і культурно-просвітню діяльність. Розкрито його значення, як прихильника народницької тактики, демократизації суспільного життя під час заслання. Проаналізовано його внесок у запровадження політичних свобод та конституційного ладу, погляди на систему управління народною освітою та розвиток земського самоврядування. Автор проаналізував участь І.П. Білоконського у просвітницькому та національно-визвольному русі. Усе це дозволило по-новому оцінити його внесок у наукове та суспільно-політичне життя України.

Ключові слова: І.П. Білоконський, заслання, земство, самоврядування, просвітництво, народна освіта, народництво, конституційна монархія, статистичні дослідження, «третій елемент».

Аннотация

Панченко В.И. Общественно-политическая и научная деятельность И.П. Белоконского (1855-1931). – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01. – история Украины. – Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина, Харьков, 2011.

Диссертация посвящена проблеме комплексного исследования жизни, научной и общественно-политической деятельности И.П. Белоконского. Характер, цель и задачи исследования обусловили включение в научный оборот и анализ значительного числа исторических источников.

В работе исследована историография проблемы и её архивная база. На основе обширного круга источников определён комплекс причин, которые сыграли важную роль в формировании мировоззрения и становлении гражданской позиции И.П. Белоконского и осуществлялись на основе народнической и радикально-демократической идеологии окружения. Использование автором широкого комплекса архивных и библиографических материалов дало возможность полностью реконструировать жизненный и творческий путь И.П. Белоконского. Широкий круг источников свидетельствует о репрезентативности документальной базы.

Отмечается значительное влияние на его общественно-политическую позицию идей народничества, а также реалий политической жизни второй половины XIX – начала XX века. В диссертации рассмотрены многогранная литературная и общественно-политическая деятельность И.П. Белоконского во время ссылки в Восточную Сибирь, активной деятельности в Орловском, Курском, Харьковском губернских земствах, а также в Харьковском обществе распространения в народе грамотности. Освещается его вклад в развитие земской статистики. Результатом работы в статистических бюро стали его многочисленные научные и художественные труды.

Большое внимание уделено его общественно-политической деятельности, рассмотрено отношение к социально-экономическому и политическому вопросам. Исследовано участие И.П. Белоконского в земском конституционном движении, рассмотрено его вклад в развитие местного самоуправления и выборного народного представительства в работе законодательных органов власти.

Особое внимание уделено научной деятельности И.П. Белоконского. В исследовании дан анализ его трудам о системе управления народным образованием и становлении всеобщего начального обучения в Курской губернии, а также его идей о развитии земского самоуправления. Все это позволило раскрыть значение его вклада в историческую науку и определить место

И.П. Белоконского в общественно-политической жизни страны во второй половине XIX – начале XX веков.

Ключевые слова: И.П. Белоконский, ссылка, земское самоуправление, просветительство, народное образование, народничество, конституционная монархия, статистические исследования, «третий элемент».

SUMMARY

Panchenko V.I. Public-political and scientific activity of I.P. Bilokonskij (1855-1931). Manuscript.

Dissertation for the History Candidate Degree, speciality 07.00.01 – History of Ukraine. Kharkiv National University named after V.N. Karazin, Kharkiv, 2011.

The dissertation is dedicated to the complex research of I.P. Bilokonskij's life and activity. The biography is analysed, the complex of factors which influenced on forming of his outlook and scientific activity is determined, socio-political and cultural-educational activities are investigated. I.P. Bilokonskij is represented as a supporter of populist tactic of antigovernment tsar politics, democratization of public life during reference. His contribution as for the introduction of political freedoms and constitutional order and his view as for the development of zemskij self-government are analysed. The author analysed I.P. Bilokonskij's participation in educational and national-liberation motion. It allowed newly to estimate his contribution into the scientific and socio-political life of Ukraine.

Keywords: I.P. Bilokonskij, reference, zemstvo, self-government, education, folk education, populism, constitutional monarchy, statistic researches, "the third element".